

Vennesla Historielag
Årsskrift 1996

Vennesla Historielag

Årskrift 1996

Utgitt av
Vennesla Historielag
Desember 1996

© Copyright Vennesla Historielag, 4700 Vennesla

Fotosats, paste-up: Scan Profil A/S, 4700 Vennesla

Trykt hos Nye Sørtrykk A/S på 100 gr. Miljøpapir fra Hunsfos Fabrikker.

Innhold:

Forord.....	6
Elva vår Av Inger-Lise Friberg.....	7
Livet i og rundt husene i Rødbyen Samtale med Betsy Haugen Av Olaf Ingebretsen	8
Glimt fra barneår på Vikeland Av Dagny Enggrav	21
Kvarstein Mølle Av Jørgen Aas	31
He dykken kjykken heime 'os dykken? Dialektspalte av Olav og Trygve Jortveit.....	35
Lus på Eikeland Av trygve Jortveit.....	49
Museumsgjenstander Ved Odd Arild Nordli.....	53
Historielagets årsberetning.....	57
Tegninger av Andor Renstrøm.	

Forord

Heller ikke i år har vårt årsskrift noe spesielt gjennomgangstema. Vi har forsøkt å få en geografisk spredning på stoffet. Likevel vil artiklene fra Rødbyen og storbrakkene på Vikeland dominere noe. Det er knyttet mye lokalhistorie til de to boligområdene. Det er den vi til daglig kaller vår nære fortid.

Rødbyen er bevart for ettertiden og vil med sitt nærvær minne de kommende slekter om våre nærmeste forfedres slit og strev. Den øvrige bebyggelse er snart borte. Om ganske få år er det ikke mulig å hente inn opplysninger om leveforholdene i disse områdene. Dette gjelder også i like høy grad for storbrakkene i Venneslamonen.

For å bøte på dette har historielaget viet noe av spalteplassen til dette. Det er naturligvis langt fra tilstrekkelig, men vi håper det vil inspirere andre til å ta fatt i temaet. De som har bodd her kan ganske enkelt begynne med å nedtegne sine egne opplevelser. Så enkelt er det, men det begynner å haste.

Til slutt vil vi takke alle våre bidragsyttere for innsatsen.

Vennesla desember 1996
for redaksjonskomiteen
Olaf Ingebretsen

Elva vår

Elva vår er så vakker
gir bygda vår grøde og liv
iblant så flommer den over
renser med seg smuss og sand

- flyter innover jordene
- barna kan bade og leke
- på grunnere vann
- på mykere strand
- i varmere vann.

Men, elva har strie strømmer
og ier som drar deg til bunns

- den har fosser og stryk
- Demt opp for å gi oss kraft!
- Demt opp for å gi oss arbeid!
- Demt opp for å kontrollere vanmassene!

Dette er gjort av menneske hånd.

I dag er elva så liten

- ser så hjelpeløs ut og så tørr.
- strendene blir så farlige
- så gyngene
- vannet strømmer så stille -
- ser ut til å stanse opp

Men heldigvis så kom regnet
som en befriende, rensende venn

- elva forandrer farge
- den skummer og fråder og syter
- skyller innover land
- fossene buldrer og braker
- dusjer hver kvinne og mann
- dusjer innover fjellknauser
- Det begynner å spire og gro

Snart flyter elva rolig
bygda vår kan speile seg igjen.

*Rødbyen omkring 1910. Bygningen midt i bildet mellom hovedveien og jernbanen er Vikeland stasjon.
De to andre husene langs veien er Tjønnlund og Svanste.
Foto: Iversens Fargehandel.*

Livet i og mellom husene i "Rødbyen"

*En samtale med Betsy Haugen
Av Olaf Ingebretsen*

Rødbyen blir det kalt, boligområdet som ligger øst for Vennesla jernbanestasjon. Boligområdet sto for fall under "jappetiden", men heldigvis - noen få ildsjeler fikk i siste øyeblikk berget bygningene før området ble rasert. Dermed er et karakteristisk boligstrøk bevart for ettertiden. Det beste av alt - bygningene er fremdeles i bruk til boligformål slik det var ment da husene ble bygd for snart 100 år siden. Navnet Rødbyen er ikke særlig gammelt. Det ble tatt i bruk under bevaringsstriden. Før den tiden hette det "Røbrakkane" blant folk flest. I tinglysningspapirene blir det omtalt som Nødingstykket 1. Rødbyen er et treffende navn, og det er allerede innarbeidet, så hvorfor ikke bruke det.

Strøket har sitt særpreg. Med ett unntak er alle husene like, og med

den opprinnelige rødfargen og sin spesielle stil er de et egenartet trekk i bygdebildet. Allerede ved første øyekast fornemmer man historiens sus som hviler over stedet. Bygningene forteller noe om den gryende industrireisningen i Vennesla. Det pirrer nysgjerrigheten både blant bygdas folk og andre som gjester bygda. Rødbyen formidler, på en synlig måte, noe av vår sosiale historie - den gir historien et perspektiv.

Den lille husklyngen med den bypregede regulering har sammen med innbyggerne som en gang bodde her, sin egen spennende historie. En vesentlig betingelse for å kunne bo i Rødbyen var at familiens overhode arbeidet på Vigeland Brug. Det bandt beboerne sammen i en felles skjebne knyttet til fabrikkens ve og vel. Gikk fabrikken for fullt ble hverdagen stabil og forholdsvis trygg. I nedgangstider når etter-spørselen på fabrikkens produkter sank, ble det innskrenkninger og lediggang for arbeidstakerne. Beboerne hadde likevel tak over hodet, men den enkelte måtte streve hardt for å få endene til å møtes.

Noen bodde her nesten hele sitt yrkesaktive liv. Andre flyttet forholdsvis raskt. I de vanskelige 30-årene var det flere som reiste ut av bygda for å prøve lykken andre steder. Etter hvert som velstanden økte, særlig i etterkrigstiden, var det mange som bygde sitt eget hus og flyttet fra Rødbyen.

Folketallet har variert noe opp gjennom årene, avhengig av familienes størrelse. Det fortelles at i enkelte perioder var det opptil 75 mennesker som bodde her samtidig. Derfor er det ganske mange venndøler som har sine minner fra oppveksten knyttet til "Rødbrakkane".

Historien om Rødbyen går tilbake til 1896. For 100 år siden var det eierskifte på Vigeland Brug. Engelskmannen Hawkshaw kjøpte Vigeland Hovedgård med tilliggende herligheter som det heter. Gården omfattet sagbrukene, jordeiendommen, skogene, og lakserettighetene. Sagbruket var i mindre god forfatning. Det ble satt i verk omfattende forbedringer, men "plankebaronenes" tid var forbi. Noe nytt var i emning. Elektrisiteten, den nye kraftkilden, gjorde sitt inntog. Det ble mulig å omforme vannkraften til elektrisk energi og transportere den over lange strekninger. Det var ikke lenger nødvendig å legge bedriftene i nærheten av fossefallene. Bedriftene kunne legges i mer sentrale områder. Dermed slapp man fordyrende transportkostnader på de fer-

dige produktene. Fallene i Nødingsfossen var imidlertid en ressurs som kunne og burde utnyttes. Det ble nødvendig å satse på andre felter dersom den engelske eieren skulle få investeringene til å lønne seg. Det ble valgt å satse på en kraftkrevende produksjon. På den tiden var aluminium et nytt og spennende materiale, men produksjonen var svært kraftkrevende. Slik gikk det til at den første aluminiumsfabrikken i Norge ble anlagt under Nødingsfossen.

I 1907 begynte anlegget på fabrikken. Samtidig startet byggingen av de første boligene på Nødingstykktet 1. Det ble først satt opp ei brakke. Den ble brukt som bolig for tømmermennene. Det er det første huset på venstre side øst for jernbaneovergangen, og som skiller seg litt ut fra den øvrige bebyggelsen. Etter som byggingen skred fram ble det reist i alt 10 like hus. For noen år siden brant et av husene. Det ble ikke gjenreist, slik at det i dag er 9 like hus igjen. Husene var etter den tids krav svært komfortable. Folk flest var ikke bortskjemte når det gjaldt boligforholdene. Den gang var familiene store og folk var som regel trangbodde. Det var ikke sjelden at to familier delte samme kjøkken. Det var heller ikke uvanlig at alle familiemedlemmene oppholdt seg, spiste og sov i samme rom. Sett i forhold til dette ble arbeiderboligene betraktet som luksuriøse. De var derfor ettertraktet blant arbeidstakerne på bruket. Det var vanlig at man sto på venteliste. Betingelsen var at man ble vurderert som fast ansatt, ja - man måtte faktisk ha en viss "tyngde" for å komme i betraktning ved tildeling av husvære.

Under forrige verdenskrig økte etterspørselen av aluminium og produksjonen steig betraktelig. Arbeidsstokken ble utvidet og det ble nødvendig å bygge flere arbeiderboliger. Vest for jernbanelinjen ble det reist til sammen 13 boliger med 4 leiligheter i hver. Alle leiligheter med innlagt vann og toalett. Akkurat dèt var ikke vanlig standard. De fleste husstander i Vennesla hadde ikke innlagt vann, og slettes ikke vannklosett. Dessuten var husleien lav. Det var også stor rift om husvære i "storbrakkane". Likevel, tross sin mangel på "komfort", "rødbrakkane" beholdt sin status. Det ble betraktet som et stort framskritt å få plass i dem. Kanskje mest fordi husene bare var beregnet for to familier. Det ga en følelse av større frihet ikke minst når det gjaldt utearealene.

*Det var fredelig og ganske idyllisk i Rødbyen.
Her er Olaug Haugen med ny dukkevogn blandt blomster og prydbusker i hagen.
Foto: Betsy Haugen.*

Litt om bekvemmelighetene

I huset som ligger nord/øst for Daleveien og Bjørkeliveien ble Betsy Haugen født. Det hendte en gang i begynnelsen av 20-årene. Hun er datter av Olaf og Tone Haugen.

-Min mor kom fra Telemark og min far fra Sandanger i Hordaland, forteller Betsy, begge kom til Vennesla for å finne seg et levebrød. Arbeid fikk de og i tillegg fandt de hverandre. Siden stiftet de familie og min far fikk fast arbeid i kraftstasjonen på Vigeland Brug.

Etter hvert fikk de også leilighet i Rødbyen. Nesten helt til min far sluttet på fabrikken bodde vi her, men i 1958 bygde vi hus i Eidsvoldsvog på Moseidmonen. Jeg husker det nye huset sto ferdig i lange tider før vi flyttet inn, minnes Betsy. Vi likte oss så godt i Rødbyen, det var nesten som vi guet oss for å bryte opp.

I Rødbyen besto hver leilighet av tre rom og kjøkken. Det var felles

inngang. Det førte til at de to familiene kom hverandre nokså nær.

-Jeg husker at ungene i "første" ofte kom opp til oss. Det var som det skulle være. Det var en del av det daglige livet i huset. Til hver leilighet hørte det med en liten hageflekk. Her ble det dyrket litt poteter og grønnsaker til husbruk. Dessuten ga den plass til litt kaffekos i det fri i lune sommerkvelder. Noen blomster og en og annen syrinbusk livet opp. Når syrinene blomstret bredte den sin herlige duft i omgivelsene.

Tre av husene var forbeholdt arbeidsformenn på fabrikk. De disponerte hele huset. De andre husene var bebodd av to familier.

Husleia var lav også sett ut fra samtiden, bare kr. 8,00 pr. måned. Til gjengjeld måtte leieboeren sørge for vedlikeholdet, men bedriften betalte materialene. I de første årene var det ikke innlagt vann. Vannet måtte hentes ved en vannpost. Kanskje det ga anledning til en ekstra passiar på fine sommerdager. Etter at det ble lagt inn vann ble husleien hevet. Den gikk faktisk opp med 100% - til kr 16,00 pr. måned.

Til hver leilighet hørte det med en utedo. Det var et lite hus med fire avlukker, strategisk plassert i grensen mellom to bygninger. I hustrige høstkvelder kunne det for den "unge garde" være en nifs og litt grøssende opplevelse å avlegge "veslehuset" et nødvendig besøk. Det er kanskje fra denne tiden det skriver seg det noe nedsettende utsagnet: "Han? Han er så redd at han tørr ikke gå på do aleine når det er mørkt". Jo, det kunne nok forekomme at en og annen måtte ha følge, men dët snakket man aldri høyt om. Ble det allment kjent, var det nærmest en katastrofe. Det var rett og slett "flaut" og gikk på æra løs.

Utedoen ble brukt til mange andre ting. Jentene søkte ly her når det regnet, eller når de skulle betro hverandre sine dypeste hemmeligheter. Når døra ble stengt ble det passe mørkt og intimt i det vesle rommet. Etter mange forsikringer og kors på halsen om ikke å bringe betroelsene videre, ble de mest intime hemmeligheter utvekslet.

Livet i gata vår

-Nesten alt er som det en gang var, sier Betsy, bare veiene er annerledes. Da Sørlandsbanen kom i 1938 ble sporene på stasjonsområdet

*Av og til fikk vi besøk av "eplemannen".
Tegning: Andor Renstrøm.*

forlenget. Atkomstveien ble lagt noe lenger syd. Opprinnelig gikk Røllendveien, den som i dag heter Daleveien, rett fram, krysset Setesdalsbanen og riksveien og fortsatte mot Vigeland Brug. Veien som går mellom husrekkene, Bjørkeliveien, "gata" som vi kalte den, var en blindvei. Derfor var det ingen gjennomgangstrafikk og gata vår var en trygg tumleplass.

Når sola bakte og snøen brånet om våren ble det hoppet tau og lakket paradiset til den store gullmedalje. Guttene kastet på "stikka". Ikke med mynter, nei, klingende mynt var mangelvare, men flaskekapsler var en god erstatning. I noen hektiske vårmåneder bulet lommene av kapsler. Det var synlig for all verden hvem som var gatas suverene mester.

Freden ble bare avbrutt av fiskebilen som kom en gang i uka. -Jeg tror det var Løyning som hadde den ruta. Ja, og så var det slakteren. Den gang var det Toralf Fredriksen. Han arbeidet på Vigeland Brug og bodde en stund i samme hus som oss. Kjøttsalget begynte han med i de trange årene da det var innskrenkninger på fabrikken. Siden

Etter endt folkeskole fortsatte Betsy på Framhaldsskulen. Her er elever og læreren på skogplantingstur til Jeppestøl. Fra venste: Betsy Haugen, Signe Gulbrandsen, Astrid Kristiansen (Haugland) og lærer Olav Mosland. Foto: Betsy Haugen

ble han slakter på heltid og flyttet opp i huset der søstrene Ulven hadde sin kiosk i flere år.

Mest moro var det når Håkon Gundersen kom med hesten og brødvogna. Vi passet alltid på når han var ventendes, og med ett vi fikk se ham måtte vi inn og si fra at nå kom "Håkon Bager". Jeg kan enda kjenne den deilige duften av nystekt brød da han åpnet dørene i vogna. Og så de deilige paikakene han hadde! Jeg husker han hadde to forskjellige slag. Den ene var myk med en diger klatt eggekrem i midten, og den andre var søt og sprøstekt og knaste så godt mellom tennene. Når mor kjøpte brød vanket det som regel ei paikake. Ellers bakte mor brødet selv.

Vi var "koperatører" som de sa, og handlet på samvirkelaget. Før samvirkelaget på Vikeland ble bygd, måtte vi reise til butikken på Graslia. Da handlet vi som regel inn for en hel uke. Fredagen var handledag, da ble varene brakt til døra. Jeg husker at samvirkelaget betalte bussbilletten for de faste kundene fra Vikeland og opp til butikken.

Melka ble også brakt til døra. Det var bestyreren på Vigeland gård, Wilhelm Bronebakk, som kjørte melka. Han hadde ruta si i Rødbyen, Storbrakkane og noen av funksjonærboligene. Kundene hadde to melkesspann. Når melkemannen kom byttet de spann med ham.

En tid måtte vi hente melka på gården. Jeg husker en kveld jeg skulle hente melka. Hovedbygningen ruvet stor og veldig i tussmørket. Denne dagen måtte det være noe spesielt som foregikk, for det lyste varmt og trivelig fra alle vinduene. Jeg sto og ønsket at jeg en gang kunne være med i et selskap i herskaps huset. Det var naturligvis en uoppnåelig drøm. Jeg kom aldri innenfor de veggene før huset ble åpent for allmennheten.

Siden ble det enklere å hente melk. Noen år senere åpnet Ingeborg Frikstad melkeutsalg på Midlødi. Det var huset ved siden av samvirke-laget.

Om høsten fikk vi av og til besøk av "eplemannen" fra Sødal. Han kom med hest og vogn. Han ga godt mål, husker jeg. Det duftet så herlig av modne epler. Vi ble alltid stående ved vogna for å nyte synet og kjenne duften. Dersom han var i godt lune og i tillegg gjorde god handel med fruene i Rødbyen, hendte det at det vanket et gratisseple på oss som hang rundt vogna. Da vi ble større dro vi til Ålefjær for å kjøpe epler.

Jeg husker en gang da jeg hadde fått ei krone. Jeg følte meg veldig rik. Da gikk turen til Ålefjær. Vi var noen stykker som dro av sted. Vi gikk den gamle veien om Fantehelleren. Den gamle veien var atskillig kortere, men det ble en lang og slitsom tur.

Da snøen kom holdt vi oss i Røllendsbakken, Daleveien som den heter nå. Det var akebakken vår. Det gikk så føykja sto både på spark, kjelke og ski. De mest vågale tok fart helt oppe fra Dallen. Med vill fart for de over både jernbanen og riksveien. I dag ville leken neppe gått bra, men den gangen var trafikken minimal. På veien var det rutebilen som gikk til og fra byen et par ganger om dagen og av og til en enkel lastebil. Togene gikk heller ikke så ofte, som regel morgen og kveld. Før toget var i anmarsj kom stasjonsbetjentene på Vikeland og stengte veien med grunder.

Ettermiddagskos i solveggen. Fra venstre: Olaug Haugen, Ruth Liane (Fossheim), Erling Aasland, Ukjent, Astrid Grunnetjern (Aasland), Betsy Haugen og Gerd Tellefsen (Aabel).

Foto: Betsy Haugen.

Ut i den "store verden"

-Før jeg begynte på skolen var gata i Rødbyen min verden. Her foregikk leken, og her hadde jeg alle mine venninner. I 1928 begynte jeg på skolen. Det ble på alle måter innledningen til en ny tid. Min far arbeidet jo på Vigeland Brug så egentlig skulle jeg begynt på Vikeland skole, men dette året var det ikke nok elever til at det kunne opprettes en første klasse. Derfor måtte jeg begynne på Fellesskolen, Riksmåls-skolen eller Vennesla private skole som den egentlig hette. Jeg hadde frøken Faret de første årene, siden fikk jeg Smith som lærer.

Hver dag var full av nye spennende inntrykk. Jeg likte meg godt på skolen og i tillegg fikk jeg mange nye venner. All undervisning foregikk i skolebygget på Hunsfos, men det var ingen lokaler for gymnastikk og sløyd. Det foregikk på Hunsfos bruksskole. Det var alltid litt ekstra moro. Vi ble stilt opp to og to for avmarsj til Hunsfos. Det var spennende å komme anstigende til en fremmed skole, men det gikk alltid greit. Skolegården var tom. Vi kom som regel når elevene på Hunsfos hadde undervisning.

Badeliv i Sommerkilen og Skjeddevannet

Når det ble skikkelig sommer badet vi i elva. Vi pleide å bade i Sommerkilen. Det er den kilen som ligger ovenfor Vigelandsfossen i Halland, rett ned for husmannsplassen Hannevik. Vi fikk aldri lov til å bade i elva før St. Hans. Vårflommen kom seint i Otra, men før det hadde vært flom var det bare isvann i elva, sa de gamle. Dersom vi trosset forbudet kunne det føre til lungebetennelse, og det var ingen spøk. Dessuten kunne vi få krampe i det kalde vannet, og det var like ille. Men når sesongen var i gang var det en fin plass å boltre seg i vannet. Det var flere avsatter vi kunne hoppe fra. De mest modige tok sats fra de høyeste knattene og det var litt av et karsstykke. Når man først hadde tatt det "store spranget" var man fullbefaren.

Når våren og sommervarmen kom tidlig, og vi ikke kunne bade i elva, dro vi til Sjeddevannet. Her ble vannet fortere varmt. Ellers var vi ikke så nøye på temperaturen. Vi var ikke så "pysen" den gangen. Vi var kanskje både blå og frosne når vi omsider steig opp av vannet. Selv om vi brukte gamleveien over Fantehelleren gikk det meste av dagen med når vi dro av sted til Skjeddevannet. Vi måtte ruste oss skikkelig ut både med niste, badetøy og annet nødvendig utstyr. Vi var veldig slitne når vi kom hjem, men du verden så moro det var, minnes Betsy.

"Kakebilen" og de vanskelige 30-årene

Gjennom den første halvdel av 30-årene var det trange tider for mange i Vennesla. Det var stadig innskrenkninger på begge de store fabrikkene. Hunsfos fabrikk gikk med stort underskudd, og for å prøve og bøte på det gikk fabrikk til masseoppsigelser. Omtrent samtidig gikk Vigeland Brug med betydelig redusert drift. Arbeiderne fikk til en avtale med fabrikk som gikk ut på at arbeiderne skulle dele arbeidstiden mellom seg etter et slags tørnsystem. På Hunsfos ville arbeiderne ha til en tilsvarende avtale, men det lyktes ikke. Det resulterte i en lokal streik som varte fra mai til juli måned. Kommunen

Gjennom 20 og 30-årene var det trange tider i Vennesla. Bedriften måtte foreta innskrenkninger, og det var stor arbeidsledighet. Noen fikk arbeid på Sørlandsbanen som var under bygging.

De staute anleggsarbeiderne er fra venstre: Nils Ingebretsen, Sverre Eikeland, Einar Nodeland, Olaf Haugen og Jens Eikebakken. Bildet er tatt ved Kilane.

Foto: Betsy Haugen.

satte i gang noe nødsarbeid, men det var sterkt prioritert. Arbeidet ble bare tildelt ett familiemedlem og bare to dager pr. uke. Lønnen var kr 2,50 pr. dag. Ingen hadde bruk for noen ledige hender slik situasjonen var. For mange ble det den ydmykende løsning å vandre til fattigkassen for å be om hjelp.

-Jeg husker at min far over en lang periode ble tildelt to arbeidsdager i uka. Det ble lite å leve av. Han hadde sertifikat, og for å bøte på forholdene fikk han lånt noen kroner. For dem samt litt egenkapital, til sammen kr 900,00 kjøpte han en brukt lastebil av baker Hans Liebermann. Bilen var tidligere brukt til brødkjøring og andre bakerverer, derfor ble bilen kalt "kakebilen". Han kjøpte opp ved, koks og kull og solgte videre. Ellers ble bilen brukt til andre transportoppdrag for folk i bygda når det var behov for det.

Jeg var med på flere turer. Jeg husker spesielt en gang han skulle en tur til byen for å hente et lass kull og koks. Jeg skulle være med, for

han skulle samtidig kjøpe ski til meg. Det var forresten mine aller første par ski. Den gangen var det en skifabrikk på Strai, og på turen hjemover var vi innom. Vi tok omhyggelig mål og etter endt handel ble skiene lagt på toppen av lasset. Det var naturligvis en stor dag. Jeg måtte ustanselig se gjennom bakvinduet for å forsikre meg om at skiene fremdeles lå på lastep Janet. Det ble bokstavelig talt en minnerik tur. Kraven på jakken min var både stiv og ru slik at jeg etter hvert ble helt "rålig" på halsen. Det gikk flere dager før "skrubbsåret" ble leget. Min debut på ski gikk heller ikke sorgløst hen. Dagen etter prøvde jeg dem i skibakken i Bakhei. Det ble bare en tur, den ene skien brakk i første runde. Jeg var nesten utrøstelig. Det viste seg senere at det var en materialfeil i skien, og fabrikken erstattet den med en ny uten noen viderverdigheter.

Lastebilen ble også brukt til familieutflukter. Jeg husker at min far ville kjøre meg til kirken den dagen jeg skulle stå til konfirmasjonen. Jeg protesterte, å komme anstigende til kirke med lastebil syntes jeg var for flaut. Da ville jeg heller gå sammen med de andre konfirmantene. Heldigvis, Toralf Fredriksen, slakteren, tilbød oss sin bil. Det var atskillig bedre og slik ble det.

En tur på Strøket

For 60 år siden var Vennesla sentrum ved Vikeland stasjon. Vårt lokale "Carl Johan", "striten" som vi kalte den, strakte seg fra "Doktorsvingen" til Vikeland stasjon. Den var ikke så prangende som i de store metropolene, men den var vår. Her var bedehuset og kinoen. I bygget til Thorkild Haus var det ei gotterisjapp. Siden fikk Arthur Coldal sin kiosk ved siden av bedehuset. Av og til var det et omreisende tivoli som holdt til på "Haussletta" omtrent der som bilverkstedet står i dag.

Da vi ble tenåringer ble det vanlig å ta seg en tur på "striten" særlig om lørdagskveldene. Vi møtte opp til kveldstoget. Det var alltid litt ekstra liv på stasjonen i togtidene. Det hendte nok at en eller annen hadde tatt seg en tår over tørsten, men om så var gjaldt det å holde tunga rett i munnen, for lovens lange arm var aldri langt unna. Politi Eidsaa patruljerte i full mundur både lørdags- og søndagskvelden. Han

ruvet godt i terrenget og var synlig på lang avstand. Dersom det var til-
løp til noe spektakkel roet rebellene seg ganske snart når han var i
anmarsj.

Dette var litt om livet på Vikeland og i Rødbyen. I dag er Betsy
pensjonist og bor komfortabelt i Vennesla sentrum. Hun ser tilbake på
sin barndom og oppvekst i Rødbyen med stor glede, betror hun meg
under vår samtale.

GLIMT FRA BARNEÅR PÅ VIKELAND

Dagny Enggrav, født Haugland, nå bosatt i Eydehavn, er født og oppvokst på Vikeland. I denne artikkelen ser hun tilbake på barndoms-tiden og minnes noe av hvordan det var å bo der.

Av Dagny Enggrav

BOLIGFORHOLD

For 50-60 år siden var det folksomt på Vikeland fra stasjonen og nedover til Lunden. Her var 13 firemannsboliger og det store huset som vi kalte spisebrakka, som Vigeland Brug eide. Med fire familier i hvert hus og flere i spisebrakka, sier det seg selv at det ble mange mennesker. Hvor mange kunne vært interessant å vite. I tillegg bodde det mange i "Rødbyen", og i private boliger i dette området. Til hvert av fabrikkhusene hørte en liten hageflekk. Folk var flinke til å pynte opp. Om sommeren var der et rikt blomstervell mange steder.

Leilighetene bestod av to rom, kjøkken, kotter, WC og gang. I tillegg kjellerrom, og tørkeloft og bortsettingsrom på øvre loft. Et felles vaskerom i kjelleren, med vedfyrt vaskegryte, stamper og baljer, ble benyttet i tur og orden. Bruken av vaskerommet gikk greitt. I hagen stod to stativer med klesnorer. Husene hadde innlagt vann, og vannklosett, og det var høy standard på den tid. Godt vann kom fra Daletjønna.

På varme dager sommerstid dro vi til Burmannsdalen og hentet friskt, kaldt vann i en kilde.

FORRETNINGSLIV

Travelheten i det lille bysamfundet Vikeland - ja, jeg må få lov å kalle det et lite bysamfund - var ganske stor, forekom det meg. Folk benyttet jernbanen i stor utstrekning. Det gikk mange lokaltog til og fra Kristiansand. Varer og tunggoods ble sendt og mottatt over stasjo-

"Storbrakkane" omkring 1916-17. Husene mellom hovedveien og jernbanen er fra høyre: Vennesla stasjon, og husmannsplassene Tjønnlund, Svanste, Midlødi og Veien. Huset lengst til venstre ble trolig bygd av familien Reber. Det ble senere kjøpt av Vigeland Brug, og revet under saneringen i Vikelandsmonen for noen år siden. Foto: Hangaard.

nen. Post til og fra Vikeland gikk med jernbanen. Det var livlig på stasjonsområdet den gang.

Etter hvert økte busstilbudene. For mange passet det bedre å benytte buss til Kristiansand.

På Vikeland var det et stort servicetilbud. Den største forretningen var vel Vikeland Samvirkelag, populært kalt "Kopra". På "bok" handlet mange. Jeg var svært glad i bananer. For at det ikke gjentatte ganger skulle stå bananer i boka, fant bestyreren, Andreas Engedal, på at det kunne skrives "Fyffes" (et bananmodnermerke), fortalte min mor. Foruten kolonialvarer, solgte man også metervarer og sko. Jeg fikk mine annendagssko til konfirmasjonen på "Kopra". Bortsett fra sålen var skoene laget av et papp lignende stoff. Min mor måtte stille seg i kø for å få kjøpt dem høsten 1945.

I husets annen etasje holdt frisørdamen til. Her var jeg "prøveklut" for en ny frisyre med krølltang. Det var stas for et barn.

Vigeland Brugs boliger på Vikeland. Fotografiet er tatt fra hjørnet ved Liebermans Bakeri i juli 1956. Foto: Oddvar André Enggrav.

Melkeutsalget lå like ved , hos Frigstad. Fra store spann ble melken øst opp i kundenes små spann.

Liebermanns Bakeri var også den gang en populær forretning. Her kunne vi barna kjøpe kakeskalker for noen få øre. Duften av nystekt bakverk kjentes utover i gata. Å, det var herlig! Tar jeg en tur innom Liebermann nå, må jeg mimre litt over paikakene som ligger i disken. I barneårene kjøpte vi ofte pai, med en stor "gul klatt" i midten. Tror de kostet 5 øre.

Klær kunne man få kjøpt i stedets manufakturforretning, som søstrene Katrine Langevold og Lilly Andersen hadde sammen. Dagny Andersen, Goli, satt på systua.

Stiansen drev kolonial i Smia, og Jens Lunden i Lunden. I tillegg drev Thorkild Haus stor kolonialforretning. I husets annen etasje holdt en sydame til ved navn, Torborg Glattetre.

Sentrum på Vikeland slik Andor Renstrøm husker det.

Tegning: Andor Renstrøm

Min far var flink til å flikke sko, men det hendte vi måtte levere sko til reparasjon hos den hyggelige skomaker Sletteene.

Drosjebil var også stasjonert på Vikeland.

Etter hvert fikk vi bok- og papirhandel i Haus' hus. "Posten" holdt til i samme bygning. I gatene kom det jevnlig tilbud med fersk fisk, og om høsten frukt. Jeg husker spesielt når Kåre fra Liane syd for Glatte-tre, kom med hest og kjerre for å selge frukt. Han målte opp frukten i et « 5-liter-mål». Han var grei med oss barna.

Med såpass mange forretningsdrivende, kunne man få kjøpt det meste i nærmiljøet.

LEK OG FRILUFTSLIV

De første skiene mine, som jeg husker, arvet jeg etter Oddleif Frigstad. Han var noen år eldre enn meg. Skiene var av furu, og hadde binding med helkappe. Skiene var lappet med blikk. Gunnar Strømme kunne erte meg og si: "Forepinne, forepinne!". Da bare lo jeg. Jeg synes skiene var så fine.

Senere arvet jeg et par askeski av en av søstrene mine. Disse skiene hadde Huitfeldt-binding. I nærheten hadde guttene laget flere skibakker: Veibakken, Holmenkollen, senere Bjørkeli-bakken og andre. Bjørkelibakken bygde Oddleif Frigstad, Svein Solheim og Gunnar Holst på Vigeland Brugs eiendom. Det var så mye mer snø den gang, innbiller jeg meg.

I Veibakkens hoppbakke var jeg dum nok til å sette utfor. Mens jeg gikk opp til bakkens topp, hadde noen av guttene i mellomtiden lagt på hoppet. De ropte: "skyt" "kom an". Jeg utfor, og skvatt 10-11 m. Mitt lengste hopp - hitil! Under hoppet hadde en av guttene gjemt seg.

Skiturene våre gikk ofte til Høgevollane. Stor stas da min mor og andre mødre slo følge, iført skjørt og annorakk.

Vi gikk på skøyter (skeiser) på Daletjønna, men lå forholdene til rette, fristet det med å gå på skøyter på veien. For å få slipt skøytene opp igjen, gikk vi til Arthur Syvertsen's Sykkelforretning. Det kostet oss 10-20 øre.

Vår og høst jeppet vi pinne, hoppet og lakket paradiset, og hakket land. Vi hadde mange former for ballspill. Jentene "hysta" mye. Svært gjevt med tre eller fire baller samtidig. Balltrappespill og Olevi. Det siste gjorde vi mye på asfalten. Vi lekte bom (titten), vi "ronsa" og kastet oss ut i slynge og mye, mye mer.

Blåveis plukket vi på Back-stranda. De fleste blåbærene fant vi i "Monen". Der var tre "moner", som vi sa.

Vi barna gikk mange ganger til Marisknotten "på mad og kaffi". Vi hadde teppe med, "bede" med bringebærsyltetøy og saft. Det var koselig, og litt av en langtur, synes vi.

I "Monen" lekte vi mye. De tørre furunålene som lå på bakken kunne brukes til mangt. "Subbet" brukte vi til å dele inn til forskjellige rom, stue, kjøkken, soverom. Kongler med pinner til bein utgjorde for oss ganske livaktige husdyr. Dokker lekte vi mye med.

Bading foregikk i "Sommerkilen", men ikke før etter St. Hans. Da skulle elvevannet være varmt nok. Først innerst i bukta, inntil vi hadde lært å svømme. Noen eldre passet alltid på oss. Da vi følte oss noenlunde sikre, skulle vi opp til "prøve". Sammen med en av de eldre

Det gikk mange lokaltog til og fra Kristiansand. I togtidene var det stor travelhet på stasjonen.
Tegning: Andor Renstrøm

måtte vi svømme ut til "10 meteren". Klarte vi det, var det bevis for at vi var svømmedyktige og kunne bade fra "Småfjellene" sammen med de som var eldre.

Utover høsten, i mørke kvelder, spilte vi ludo, gnav, mølle, løyerlig familie, svarteper og andre spill.

Senhøstes, da det begynte å ise på marka, fikk vi pappesker i butikene, og rant på papp i Veibakken. Det var gøy! Men klærne så ikke ut etter på.

De første barneårene var det nabobarna jeg var sammen med. Sene- re, da jeg begynte på skolen, ble vennekretsen utvidet. Jeg var mye i "heia" hos Vesla Jortveit, og Lillemor Kvarsten på Fossberg. Vi lekte mye hjemme hos hverandre og også i områdene rundt Harket. Det utviklet seg til et godt og varig vennskap som den dag i dag holdes vedlike.

Engelskmennene som kom til Vigeland Hovedgård hvert år, tok av og til en tur på strøket. Vi synes de var rare med anderledes klesdrakt og stokk. De var vennlige. Barna fikk penger. Jeg hadde lyst hår. De

*Skiene måtte prøves i Veibakken, men noen hadde lagt "skyd" på hoppet.
Det ble litt av et hopp. Mitt lengste - hittil!*

gav uttrykk for at de synes det var vakkert med det hvite håret, og av den grunn vanket det ofte ekstra penger til meg.

SAMHOLD

Mellom folkene som bodde på Vikeland var det godt samhold. Hjelpsomheten og naboskapet var, så vidt jeg husker, godt. Manglet vi noe, lånte vi av hverandre, eller hjalp til på annen måte. Gjestfriheten var større enn husrommet. Jeg har ofte tenkt på hvordan det gikk an med så lite plass å overnatte en familie på fire - fem, når en selv var fem personer i leiligheten. I dag har de fleste svært god plass, men er gjestfriheten den samme? Folk var så romslige, synes det meg. Hos Langevold, når Gerd, en av venninnene mine, var inne for å spise middag, ble jeg også med inn i kjøkkenet. Mens jeg ventet, fikk jeg lov å huske ("hyste") ball på brannmuren!!

UFREDSÅR

Da krigen brøt ut, hadde jeg nettopp fylt ni år. Jeg våknet med at det var så mye støy overalt. Ute i stua stod min mor og Astrid, min eldste søster, ved den store, runde ovnen. Det var tidlig morgen. Begge var så alvorlige. "Det er krig", sa de. Min far kom hjem fra arbeid. Straks de åpnet på "Kopra", kjøpte han sekker med mel og farin. Sekkene gjemte han innerst i kottet, under trappen opp til annen etasje. Han hadde noen viktige papirer, som han ikke turde ha hjemme, og gikk avsted for å levere dem

I mellomtiden hadde min mor fått meg opp på Haugens lastebil. Der satt allerede flere naboer. Vi skulle evakueres, et nytt, uforståelig ord. Det hele virket så nifst.

Vår familie skulle til tante Liv og onkel Ole i Eikelandsdalen. Jeg forstod ikke at det var så alvorlig, siden vi skulle til dem.

Min far kom dit opp senere på dagen. Hos tante og onkel var huset pakkende fullt av familie. Folk lå over alt. Min far satt på en taburett i kjøkkenet hele første natten. Om morgenen gikk han ned og badet i bekken! Husk det var april måned! Deretter dro han hjem. Vi andre ble der en tid fremover.

Tyskerne tok en av leilighetene i nabolaget på Vikeland. Vi hadde streng beskjed om ikke å nærme oss tyskerne. Men de fristet med bong-bong poser, og vi kunne ikke la være å ta i mot.

I "Monen" var der russiske krigsfanger. De kom med toget fra Kristiansand om morgenen, og dro ned igjen om kvelden. Hva slags beskjeftigelse de hadde der, vet jeg ikke. Hjemme fikk vi barna poteter, sild og annen mat som vi skulle gi russerne. Maten lurte vi inn gjennom gjerdet uten at de tyske vaktene så det. Særlig når det var den "greie" tyske vakten. Han snudde seg. Vi fikk forskjellige ting tilbake fra russerne. Ringer og annet småtteri de hadde laget.

For å få mat i huset, leide min far et jordstykke på Kvivollen, mot Marisknotten. Her satte han poteter, som gav rikelig avling. I skolehaven leide han også et stykke, og dyrket grønnsaker. Han var også flink til å plukke skogsbær. Vi delte poteter og annet med naboer så godt vi

kunne. Klær ble omsydd, lappet og stoppet.

Tyskerne tok skolen vår, Vigeland Brugs Skole. Vi måtte derfor gå på skole i kjelleren på Vikeland Bedehus, i Lillesalen i Frikiren, på Vennesla skole, i Folkets Hus og i Betel på Moseidmoen. Altså et omflakkende liv. På grunn av dette ble klassen vår ekstra godt sammensveiset. Vi setter pris på å treffe hverandre og har hatt flere klassefester.

FORENINGER, SANG OG MUSIKK

Orgelet i bedehuset måtte flyttes ut av en eller annen grunn, og ble midlertidig plassert i stua hos oss. Mine to eldre søstre, Astrid og Magnhild, var med i musikkoret. Hver uke øvde koret i hjemmet vårt. Det ble ganske fullt både i stua og kjøkkenet.

Hjemme hos oss hadde vi gitar. Et par av veninnene mine hadde også det. Andre venninner ønsket seg gitar, men fikk ikke kjøpt i forretningen. De måtte bytte til seg instrument. Vi lærte oss nødvendige grep, og etter hvert øvde vi oss opp så pass at vi dannet en sanggruppe og gikk rundt og sang og spilte.

Dagny Andersen, Goli, var vår voksenleder. Sanggruppa vår bestod av: Gerd Ødegård, Olaug Ånonsen, Ruth (Lolla) Andersen, Gerd Børjesen, Lillian Berg Andresen, Gerd Langevold, Dagny Haugland, og Rolf Langevold. Lillian og Rolf spilte mandolin, de andre gitar.

Søndager gikk vi barna på søndagsskole i Vikeland Bedehus. Senere også yngres, og vi var med i barneforeninger.

En av foreningene var hjemme hos fru Stiansen i Smia. Hun var leder av Santalmisjonens barneforening.

I Bedehuset var det NMS-forening med Tone Gautestad, Ingeborg Halland og Randi Haugland. Dagny Heiseldal hadde pikeforeningen.

Vi ble veldig glade i lederne og søndagsskolelærerne våre. De gjorde så mye for oss.

Vi var i lillesalen med Dagny Heiseldal til vi begynte på skolen. I storsalen hadde vi Gunvald Harket (han spilte orgel), Jens Strømme, Rudolf Loland, Willy Monen, Oskar Johannessen, Magnus Nodeland, Gunnar Skårdal, Andreas Engedal.

Jeg minnes dette med glede.

TILBAKEBLIKK

Når jeg i dag ser tilbake på barndomstiden, synes jeg at vi hadde en trygg og nokså bekymringsfri tid. For oss var kravene ikke så store. Stort sett hadde vi det vi trengte, både av mat og klær. Om foreldrene våre hadde den samme oppfatning, aner jeg ikke. De strevde nok så godt de kunne for at vi skulle ha det bra. En viktig ting for oss søstre var at vi hadde et godt hjem, hvor vi fikk kjærlighet og trygghet.

Eydehavn, 16. oktober 1996

Kvarstein Mølle

Av Jørgen Aas

Kvarstein har på mange måter vært ei interessant bygd. Det var her den første industrien i Vennesla kom, utenom den som var konsentrert om de to fossene, Vigelandsfossen og Hunsfossen. De første sagene ved sagbekken kom så tidlig som omkring 1570, trolig omtrent på samme tid som det kom sager ved Vigelandsfossen. Men før Vennesla Elektrisitetsverk ble utbygd, i 1915, var all industri avhengig av den mekaniske vannkraften, og måtte ligge ved en foss.

Olaf O. Aas, f. 1881, arbeidet ved begynnelsen av første verdenskrig på lagerkontoret ved Vigeland Brug. Da Vennesla fikk sitt eget elektrisitetsverk, begynte Olaf å tenke på om det var mulig å utnytte strømmen industrielt på Kvarstein. Han henvendte seg til Jørgen Sagedal (1888 - 1956), og de to ble enige om å starte Kvarstein Mølle. De fikk kjøpt den nedlagte Aukland mølle, og supplerte med noen maskiner fra Jægersberg mølle, som også var nedlagt. Jørgen Sagedal ble lært opp til møller av Osvald Aukland, som hadde drevet Aukland mølle.

Samtidig med mølla ble det startet et lite sagbruk. Bernhard Moseidjord ble ansatt som sagmester. Han gikk senere inn som medeier i firmaet. De tre ble i 1922 enige om å skille lag. Sagedal fikk mølla, Moseidjord fikk Saga og Aas overtok forretningsvirksomheten som de også etterhvert hadde drevet, med bygningsmaterialer.

Kvarstein mølle fikk helt fra starten nok å gjøre. Det kom korn fra hele distriktet, faktisk helt fra Arendal. Kommunen kjøpte også inn korn under den første verdenskrig. Kvarstein mølle fikk ikke bare malingen av dette, men solgte også mel videre til kjøpmennene for en fastsatt pris. Mølla fikk også en god del leiemaling for Christiansands Møller.

Dette var før den egentlige biltrafikkens tidsalder. Olaf Aas kjøpte den første lastebilen i 1926, og før den tid var det bare en lastebil i Vennesla. Den tilhørte Martin Mosvold. Men til mølla kom bøndene med hest langveis fra, og korn ble også sendt med jernbanen, bl.a. fra

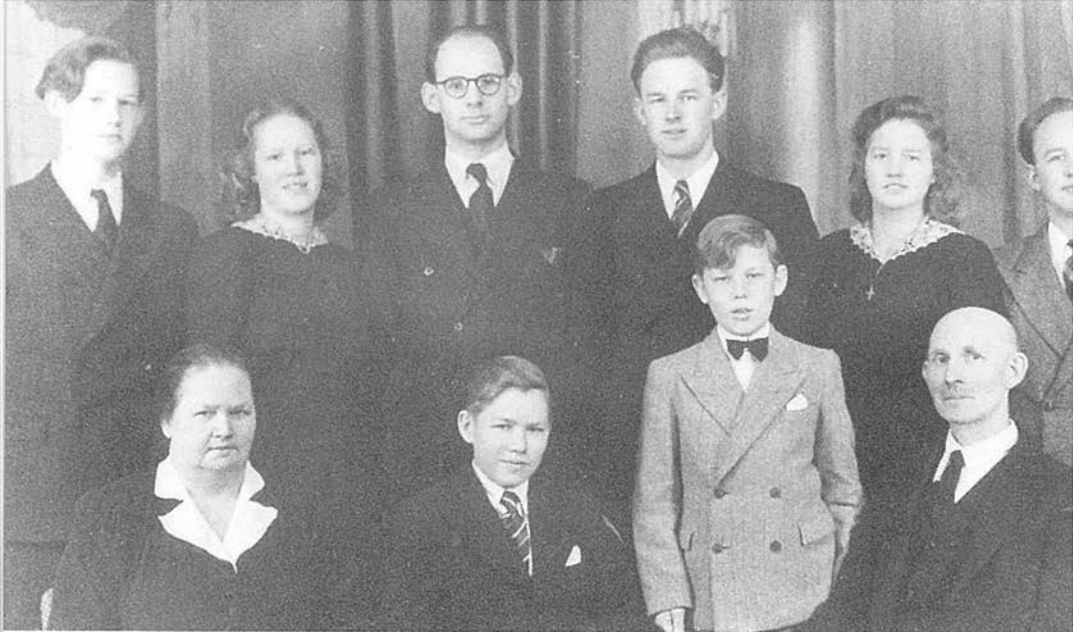

Etter at mølla var nedlagt, ble bygningen solgt til Moseidjords sagbruk, som siden har brukt mølledelen til materiallager. Bygningen er lite forandret fra tidligere tider, bortsett fra at den høye skorsteinspipa for tørkeanlegget er revet. Foto: Jørgen Aas samlinger.

Christiansands Møller, og så stor var trafikken at det ble lagt inn et sidespor for Setesdalsbanen ved Kvarstein stasjon. Jeg husker ennå dette sporet, som lå i nordre del av skoletomta på Kvarstein. Et annet sidespor ble lagt inn i sandtaket litt lenger sør, der møbelverkstedet i dag holder til. Der tok NSB ut sand som ble brukt til underlag for jernbanesvillene.

Det var livlig trafikk til mølla, som sveiv både natt og dag de første årene. Jørgen Sagedal måtte ha hjelp. Blant dem som hjalp til var Gustav Langevold og senere Håkon Greipsland. Kona til Jørgen, Inger, født Sandrip, måtte også trå til, og hun ble etterhvert en flink møller. Inger og Jørgen fikk etterhvert en stor barneflokk, og særlig sønnene måtte tidlig hjelpe til i mølla, bl.a. med fyringen av korntørka.

Jørgen Sagedal var en dyktig møller, og hadde også sans for utvidelser og modernisering. Alle sorter korn ble malt, og et stort framskritt var det da det også ble installert havrepresse, slik at de også kunne fremstille havregryn.

Kvarstein mølle var et familiebruk, hvor både mann, kone og de eldste sønnene måtte trå til i travle sesonger når mølla sveiv døgnnet rundt. Her ser vi Inger og Jørgen Sagedal med de åtte barna. Stående fra venstre:

Erling, Eli, Arnfinn, Oddmund, Inga og Ivar. Foran: John og Rolf.

Foto Jørgen Aas samlinger.

Når kornet kom til mølla, ble det først heist opp i 2. etasje, hvor det var lager. Ikke alt korn var tørt nok til å gå direkte til maling. Da måtte det tørkes. Ovnene til tørka var i første etasje. Fra den gikk det en flere meter høy skorstein, som sto helt til i 1950-årene. Det ble fyrte vesentlig med hunved fra sagbruket. Over ovnen var det ei vifte, som blåste varmluft gjennom kanaler til tørkekammeret, binger, hvor kornet ble lagt i de jutesekkene det var kommet i. Sekkene måtte vendes på, og ble nøye kontrollert når kornet var tørt nok til maling.

Mølla ble matet fra 3. etasje, mens selve maskineriet med mølleskeinene var i 2. etasje. Det ferdige melet gikk i trekanaler ned i første etasje og direkte i sekker. Skulle det produseres fint mel, måtte det siktes. Da ble sekken heist opp i tredje etasje og tømt i "sikta". Det var et slags såld som slapp det fine melet igjennom og holdt kliet, skallet, tilbake. Finheten i melet kunne reguleres ved maskestørrelsen i såldet.

Kvarstein mølle var i drift over 30 år, og ikke minst var det stor tra-

fikk der under siste krig. Da gikk mølla dag og natt, og mange kom med småpartier korn. Jørgen Sagedal hadde vanskelig for å si nei, selv om det ofte ble en urasjonell måte å male på.

Etter krigen minket trafikken. Det var vesentlig to årsaker til dette. For det første ble mølla på Byglandsfjord godkjent av Statens Kornforretning. For det andre ble det mindre korndyrking på gårdene. Jørgen Sagedal, og sønnen Ivar, var en tid inne på tanken om en utvidelse og produsere kjeks eller flatbrød, men fant ut at det var for usikkert. I 1948 ble mølla stanset og i 1950 ble bygningen solgt til Moseidjord, som siden har brukt lokalene til materiallager.

He dykken kjdkken heime 'os dykken?

*Historielagets dialektspalte redigert av
Olav og Trygve Jortveit.*

Denne språkspalta, som er den fjerde i rekka, har eit utval av ord på bokstavane e og f.

I språkprøva skriv Trygve denne gongen om lus. Gjennom eit intervju med ein som i barndomen opplevde luseplaga på eigen kropp, får me eit hoggande klart bilde på eit stort hygienisk problem som var allment hos oss heilt fram til 1920-åra og kanskje endå lenger.

Olav har utført arbeidet med sjølve ordlista.

Ein del av orda som blir lagde fram, er lite eller ikkje i bruk i dag. Det kjem seg av at det dei står for, kanskje ikkje finst lenger i miljøet.

Men det hender au at norske ord og uttrykk som er i bruk, blir skifta ut med anglo-amerikanske gloser eller gloser frå andre prestisjetunge språk. Språket vårt er under eit stadig press frå desse verdskulturanane.

For å stå mot dette presset, er det vesentlig å skaffe oss breiast og djupast mogelig kunnskap om vårt eige mål både lokalt og nasjonalt.

Dette er litt av føremålet med ordsamlinga her, - sjølv om ho fyrst og fremst skal vere til underhaldning og gje gode glimt frå dagliglivet i heimbygda vår "føritia" og i dag.

Ordliste for Vennesla (framhald).

Av Olav Jortveit

Merknader til ordsamlinga.

Om stavingstrykk.

Ord av norrønt eller germansk opphav har som regel trykk på fyrste

stavinga, dersom denne stavinga ikkje er ei førestaving. I ordsamlinga denne gongen er 'for' ei slik førestaving, og ordet 'fårleien' t.d. har hovudtrykket på andre stavinga.

Talordet 'ein'

er bøygd etter kva kjønn ein har med å gjere: Éin - éi - ett.

Dei seinare talorda (to, tri osv.) har ikkje slik bøyging.

- Som eit interessant innsmett nemner eg at Valle-dialekten i Setesdal har særskilde former for dei ulike kjønna (hankjønn, hokjønn og inkjekjønn) også for tala 2 og 3:

1: ain - ai - aitt

2: tvei - tvæ - tvau

3: tri - trjå - trju.

Desse formene ligg nær opp til dei gammalnorske bøyingsformene for dei same tala.

'Ellsmell'.

Mange knyter truleg dette ordet til knitring og smell i omnen når ein t.d. fyrer med tjurr granved. Men ordet er ei avleiing av 'eldsmæle' dvs. eit passelig mål for kor mykje ved ein skal leggje i omnen. Ordet venndølane har brukt tidlegare er altså 'eldsmæle'.

Om ein tenkjer vidare, så syner dette at dei au har brukt verbet 'å mæle' i staden for 'å måle' som er det rådande i dag i dialekten vår. 'Å mæle' er framleis i vanleg bruk i mange av dei indre bygdene.

'Farje'.

Her har me eitt av dei få orda i Vennesla-målet som enno held på den palatale lyden j der det elles er vanlig å bruke g (farge). Andre ord er 'berje' (berge) og verje (verge). Men desse formene er trulig på veg ut. - I staden for 'farje' vil mange i dag nytte forma 'farve' som er ei eldre dansk form.

I dei øvre bygdene i Agder og Telemark finn me framleis palatalisering i mange ord, t.d. 'bakkje' for 'bakke', 'liggje' for 'ligge', 'sitje' for

'sitte', 'rekkje' for 'rekke', 'rikje' for 'rike', 'vejen' for 'vegen' osv. Men dei palatale formene ser ut til å vere på veg ut mange stader også i desse bygdene.

'Palatal' kjem av det latinske ordet 'palatum' som tyder 'gane'. J-lyden og kj-lyden er palatalar. Dei blir uttalte med tungeryggen mot den fremre delen av ganen.

'Fåssåreige'.

Her har me eit døme på det ein i språkhistoria kallar assimilasjon, det at ein språklyd har påverka ein annan slik at denne har blitt lik den fyrste. Ordet skulle egentleg vere 'fåsskareige', men å-en i 'fåss' som har hovudtrykket, har påverka a-en i 'kar' slik at denne har gått over til å. I dette høvet skjer slikt lett også fordi a og å ligg nær kvarandre når dei blir forma i munnen. Ordet blir smidigare å uttale, - også fordi k-en fell vekk samstundes.

Utviklingsendringar skjer lettast i veike stavingar eller ledd. Leddet som har veikast trykk i 'fåsskareige', er 'kar', og det er her endringa har skjedd som førte til forma 'fåssåreige'.

'Fråstål' har vore gjennom same utviklingsprosessen som 'fåssåreige'. Endinga -al i 'frostal' har blitt påverka av den tunge å-lyden i 'frost' slik at a-en er blitt endra til å.

Utdrag på bokstavane e og f.

Forkortingar:

S = substantiv, V = verb, adj = adjektiv, adv = adverb,
interj = interjeksjon (utropsord), m = maskulinum (hankjønn),
f = femininum (hokjønn), n = nøytrum (inkjekjønn), bm = bokmål,
da = dansk, eng = engelsk, fr = fransk, gr = gresk, lat = latin, norr = norrønt (gammalnorsk), ty = tysk, sv = svensk,
Aasen = Ivar Aasen.

Stavingar som har hovudtrykket i eit ord, er understrekte.

ede (v) -ete, take til seg mat, tære, gnage,

(Aasen: eta, norr: eta)

Døme: - Heile famelien åd mårramaden sammen om sønda'ane.

- Sjærmane på bilen va nesten oppedne a rost.

1. ein,ei,et

2. ein,ei,ett

1. Dei ubundne artiklane som markerer kva for eit grammatisk kjønn eit namnord (substantiv) har i Vennesla-målet.

Hankjønn: ein gudonge, ein sokk.

Hokjønn: ei jænte, ei snåor.

Inkjekjønn: et bån, et fårklæ.

2. talord - som blir brukt når ein skal seie tydeleg (med trykk) at ein har berre med eitt eksemplar/eitt tilfelle å gjere:

"Æ he'kje meir enn ein bil."

"Æ grei' ikkje meir enn ei kompe. Di æ så ståore!"

"Æ he bare ett liv. Katten he visst ni."

(Aasen: ein, ei, eitt. Norr: einn, ein, eitt)

(Sjå eigen merknad om talord).

ege sæ (v)

- flytte seg forsiktig framover eller til sida i liggjande eller sitjande stilling.

(Aasen: aka seg)

Døme: Han ege sæ fårsikti fram te kanten a stube å kjikka ner.

eggels (s,n)

- Person som er fæl til å halde på med å erte og terge eller egle seg innpå ein for å få til leven.

Heng saman både med verbet 'egle' - og substantivet 'agg' som tyder 'motvilje'.

Døme: "Nå må du slotte å ærte, ditt eggels!"

eige (s,f)

- pråm, småbåt med rundla botn (norr: eikja).

Døme: Dæn ronla bonnen járri møe te at eiga greie sæ godt i høge bølge.

- einárláge (s,m) - einelag, avkok av einer eller brisk. Blei m.a. brukt til å reinse tre-kar med.
Døme: Bestemåor kákte einárláge i ei stáor gryde. Dá lokta de reint á stært øve heile huse.
- einsless (adv.) - eine og aleine, eins ærend, bare for ein ting.
Døme. "He du gått dæn lange veien einsless fárr á møde Pedár?"
- éi te gång (uttrykk) - ein gong til.
Døme: "Járr de éi te gång. De va så máoro!"
- ekká (ub pron) - einkvan, eikor, eitkvart (norr: einnhverr) éin - éi - eitt eller anna, noe, noen.
Døme: "He du fátt járt ekká mæ dænn gamle sykkelen du skolle reparere"?
- ekkáless (adv.) - på ein eller annan måte, sánn omlag (Aasen: I eikor Leid = eikorleides = (eigentleg) i ei eller anna lei).
Døme: "Me járr de sánn ekkáless."
"Me fære de væll te ekkáless."
- ellsmell (s,n) - passelig med ved i omnen, eldsmál (Telemark: eldsmæle).
Døme: "Vil du legg' et ellsmell i ánnen. Hær æ litt kalt, tykk' æ." (Sjá eigen merknad!)
- epta (s,m) - ettermiddag og kveld, kveld før høgtidsdag (Aasen: Aftan, Efta norr: aptann, eptann).
Døme: Julepta æ i gronnen jillaste da'en i áre."

Merknad:

Forma er gammal og ikkje i bruk i dag. Nå seier me "julaften".

espane
(s,f, bf, fl)

- ospene, lauvtre som høyrer til poppelslekta.
Merknad: Forma er ei gammal omlydsform.
Vanleg form idag er 'ospane'.

ettepåslæng
(s,m)

- yngste barnet som er født fleire år etter nestyngste i ein søskenflokk, "skrapekake", minstebarn.

evindeli
(a og adv)

- alltid, evig, æveleg, som varer lenge
(da: evindeligh, sv: evinnerlig).
Døme: Me kjæm 'kje te å leve evindeli.
"Æ æ så lei a de evindelië mase ditt!"
"D'æ no' evindeli råod du he fått i stann!"

fameli (s,m)

- huslyd, familie, nær slekt (lat: fami'lia).
Døme: Heile famelien dråo a gåre på tur.
"Æ du i fameli mæ Jåon?"

fari (interj.)

- kraftuttrykk som blir rekna som eit slag halvbanning. Det er mykje utbreidd og finst i mange bygdemål også med formene 'farin' og 'farian'.

farje (s,m)

- farge, let, kulør (Aasen: Fargje, ty: Farbe, da: farve, sv: färg).
Døme: "Hå slags farje he du på auane dine?"
Merknad:
Forma er gammal og opphavelig i Vennesla-målet, og ho er framleis i bruk. Men dei fleste bruker trulig formene 'farve' eller 'farge' i dag. (Sjå eigen kommentar lenger framme!)

- fei (s,m) - hast, skunding, fart (Jfr. verbet feie = sope, pusse).
Døme: Ho jáore onna arbeie i ein fei.
- fele (v,
fele-felte) - mangle, vere forutan (Aasen: feila el. fela)
Døme: "Nå he æ sydd i nesten alle knappane i sjurta. Æ fele bare ein te vær a ærmene".
- fennår (s,m) - småfe, sauer og geiter, fenad (Aasen: Fenad, Fænaar, norr: fenadr).
Døme: Fennåren beida sammen mæ de andre krætture på de nye kulturbeide.
- fettlerskåo
(s,m) - Vintersko/terrengsko laga av kraftig ler. Må smørjast inn med feitt så dei held væta ute.
Døme: Skomagåren hallsåolte fettlerskåoane mine. Æ sleid fælt på di nå de ikkje hadde kåmme snø.
- fingebår (s,f) - fingerbjørg, hette laga av metall og forma som ein ørliten kopp til å setje på fingertuppen når ein syr for hand. Vernar fingertuppen når ein pressar nåla gjennom tøyet.
Merknad:
'-bjørg' har her tydinga 'vern' el. 'verje' (norr: bjorg).
Døme: Tåone hadde ei fingebår a søll mæ none bittesmå bonke i ænnen som nålehaue kunne få plass i.
- fingeråvete
(s,fl) - fingervottar, strikte vottar med eitt "hol" for kvar finger.
Merknad:
Fleirtalsforma 'vette' er ei form som var i bruk i Vennessla "føritia". Ho samsvarer med den

gammalnorske fleirtalsforma 'vettir'. I dag bruker venndølane trulig nesten bare forma 'vätte'.

Elles er ordet 'fingårvante' mykje brukt i staden for 'fingårvätte'

Døme: Kåna te Jåon he just strikt nye fingårvette te 'an.

fisi (adj)

- fisig, egen, lite samarbeidsvillig, lumpen.

Døme: "Æ tykke du æ fisi som ikkje vil vere mæ på ein sånn fin tur"!

fjamsen (adj)

- vimsen, tankelaus

- fortumla, forvirra.

Døme: Den nye arbeiskaren va altfårr fjamsen te å få jårt ein sjikkeli jåbb.

Ho rymte fjamsen å rædd fårr dæn galne guden.

fislartud
(s,m)

- jente eller gut som er fæl til å sladre el.

fisle, sladrehank, fislartut.

Døme: "Fislartuden mæ granbar på snuden", seie ongane te dei som æ fæle te å fisle.

fjagg (s,m)

- mannleg kjærast, gromgut

Døme: Ho he sæ ein ny fjagg vær vege!

fjåod (adj)

- sprek og rask, snar, fljot (Aasen: fljot,

norrr: fljotr, kjem av verbet 'fljota'= flyte)

Døme: Markos æ jammæn fjåod te å vere øve søtti!

fleskesvåor
(s,f)

- grisehud, fleskesvor (Aasen: Fleskesvord).

Døme: D'æ mange som lige sprøsteikt fleskesvåor sammen mæ svinesteig å surkål,

potetse å grønnssage.

flødebytte

(s,f)

- rømmekolle, mjølkeringe.

Døme: Nå du he nysilt mjælk i ein jyb tallærken å led 'an stå te mjælka æ sur å fløden ligge oppå som et låg, då fær du ei flødebytte. - Så strø du sokkår oppå å ede flødebytta mæ sjei.

flæbe (v)

(flæbe-flæbte)

- ha lett for å grine og mase, sutre, flepe, henge med lippene og tykke vondt om seg sjølv (Aasen: flipa).

fjång (adj)

- flott og fin, elegant, som tek seg godt ut (fr: fion = eleganse).

Døme: Æ ska sei 'o va blitt fjång mæ dei nye klæane.

flabrøsøll

(s,n)

- flatbrødsøll, ei blanding av mjølk og sundbrote flatbrød, ofte med sukker strøyydd over.

Døme: D'æ lett å få metta si mæ ein pårsjåon flabrøsøll.

fladpråm (s,m)

- robåt med flat botn, laga av tre. Blir for det meste brukt i innlandsvatn der vind og bylgjer ikkje tek altfor hardt.

Døme: De va greitt mæ fladpråm i Vænnelafjåoren, særli nå en skolle rão øve bommane.

fodre (v)

(fodre-fodra)

- krevje, fordre (ty: fordern, folkelig dansk: fodre).

Døme: Du kan 'kje fodre all værdens a ein liden gudonge!

<u>foggel</u> (s,m) (foggel-foglen fogle-foglane)	- fugl (norr: fugl, sv: fågel). Blir bruka både -for ein enkelt fugl og for ei mengd. Døme: De sidd' ein liden foggel på foglebrætte. D'æ møe foggel å se på jáorane om våren. "Foglane au!"(Folkelig uttrykk som blir brukt når ein er ergerlig på seg sjølv).
<u>folling</u> (s,m)	- ein som er sterkt påverka av alkohol, full mann, drankar, drukkenbolt. Døme: ein folling kámm sjanglanes nerøve veien.
<u>frege</u> (v) frege-fregte	- spørje og grave for å få greie på noe spesielt som du er nysgjerrig på, fritte (Aasen: frega, norr: fregna, sv: fråga, ty: fragen). Døme: Han bjønt' å frege mæ ud om famelien min.
<u>fræ</u> (s,n)	- frø, sæd, såkorn (Aasen: Fræ, norr:frjo). Døme: Han sådde høyfræ ud sammen mæ havren.
<u>fræsk</u> (adj)	- frisk, frisk og ny, frisk og sprek, ubrukt, sunn (Aasen: frisk, ty: frisch, eng: fresh). Ordet har same opphav som 'fersk'.
<u>fræmmen</u> (adj og s,m)	- 1. framand, ukjend - 2. sjeldsynte folk, framandfolk,gjester (Aasen: framand, isl: framandi, sv: frammande) Døme: 1. De ståo ein fræmmen mann ude på trappa. 2. "Me fær fræmmen te kaffi i da".
<u>fråstål</u> (adj)	- som har lett for å fryse, som toler lite

kulde, "frysen a sæ", frostal (Aasen: frostall).
Døme: Bestemåor va blitt sjelven å fråstål.

fye (v)
fye-fydde

- fylgje, komme etter, gå med, gå i lag, gå langsetter (Aasen: fylgja, norr: fylgja).

Døme:

-Jens spurte Astri om 'an konne fy' 'o heim.
-Tellef fydde elva nerøve te 'an kamm te ein
fåss mæ høge fjell på begge siane.

Merknad:

I dag er nok forma 'fye' mykje mindre brukt enn tidligare. Men ho er den opphavelige og gamle forma i Vennesla-dialekten. Den mest brukte forma i dag er 'følle'(da:følge, bm:følge).

fykj (interj)

- Ord som du brukar for å uttrykke at du synest eitt eller anna er vemmelig, fysj, fy.

Døme: Fykj å krækseli! Å så vondt de lokte au!

fystens (adv)

- endelig, omsider (Aasen: fyrsta)

Døme: "Fystens nå æ 'an færi mæ våråna, dåvenslampen!"

fælihed (s,f)

- ubehagelig situasjon,
- eitt eller anna ubestemmelig
som ser vemmelig ut.

Døme:

"D'æ no' fælihed mæ all dønnæ drikkinga!"

"Hå æ de fårr no' fælihed du he blanna sammen dær?"

førdass (s,mm)

- for to dagar sidan, i forgårs, førdags.

Døme: "Nå he æ'kje fått kaffi sia førdass. Æ håbe du he kjelen på nå me kjæme heim."

<u>føritia</u> (adv)	- i gamle dagar. Døme: Me hadde de godt føritia au! Merknad: Ordet er sjølvsagt ei samandraging av 'før i tida'. I Vennesla-dialekten er dei tri orda uttalte så tett saman at eg har valt å lage eit eige ord av dei.
få (v) få-fære-fekk-fått	- få, motta, bli tildelt. Døme: Kåna hanses fær' allti vont i haue a tobakksrøygen. Jåon fekk møe fint te jul.
fåg (s,n)	- fart, "travelhet", hast, skunding, fyking, drev, fok (da: fog). Døme: "Æ ska seie du æ i fåga i da! Hå æ de du he de så travelt mæ?" "D'æ snøstårm ude. Lofta stænne i et einaste fåg"
<u>fållau</u> (s,n)	- avtalte ytingar som ny eigar av ein gard må betale til tidlegare eigar, som oftast ein avtale som blei gjort mellom foreldra og sonen som tok over garden, - forlog, kår, føderåd (Aasen: Forlog, norr: forlag).
fånn (s,f) fånn-fånna fænne-fænnane.	- samanfoken snømengd, skavl, bre (Aasen: Fonn, -norr: fonn). Døme: Ei heil fånn mæ snø hadde blåst sammen framfårr dønna så ho ikkje va te å få opp.
fåod (s,m) fåod-fåoden fødde-føddane	fot (kroppsdell), fotblad (Aasen: Fot, norr: fotr). Døme: Petter hadde fått ei fæl blåoblæmme på vänstre fåoden å gnagsår på begge føddane.

Merknad:

Til lengdemålet 'fot' seier me også 'fåod', men her er fleirtalsforma den same som eintalsforma(Båden æ fjåorten fåod lang.).

fåore (s,f)

- furu, furuskog (Aasen: Fura, norr: fura).

Døme: Me hågg fåore heile da'en, none små, men dei fleste ståore.

fårjårdi (adj)

- forgjord, "forgjordig", fordømt, 'besatt'.

Døme: "Fårjårdie knegelus!"

"Dei fårjårdie svenskane!"

fårk (s,m)

- kraftig kjepp el. stav, lurk (frå lat. furca = totinna gaffel, stav med to tretindar i enden, norr: forkr, eng: fork = gaffel).

Døme: Han skar sæ ein gao fårk te å jage kgyrane mæ.

fårleien (adj)

- forlegen, flau, ikkje vite kva ein skal gjere, rådlaus, vere lens for eitt eller anna (Aasen: forlegen).

Døme:Ho bli allti fårleien nå none kjyd' a 'o.

Han va heilt fårleien å visst' ikkje hå 'an skolle jårr.

"Æ æ så fårleien fårr smør. Du må gå bårt te Susanne å låne no".

Fårlåde mæ!

(adv. forsterkingsuttrykk)

- sannelig, jammen

Døme: "Nå må du fårlåde mæ je dæ! He du tænt å bruke opp alle pængane du eie å he?

Fårsyne mæ!

- blir brukt som eit forsterkingsuttrykk.

Døme: "Nå må du fårsyne mæ kämme dæ a gåre. Tåge jænge om ti menutte!

fårtrædeli
(adj)

- leitt, på tverke (da: fortrædelig).
Døme: De æ så fårtrædeli mæ alt dettæ reine.
Æ skolle så jønne ha fått opp dei siste potetsane!

fåsskar (s,m)

- tømmerfløyter (Aasen: Fossekar)
Døme: Ein fåsskar æ udstyrt mæ fåssåreige å bæsshage.

fåssåreige

- eike, pråm med rundla botn, som 'fåsskarane' i Vennesla-fjorden brukte.
Døme: Fåssåreiga æ lett å rão både i strøymen å nå de blæse hart.
(Sjå eigen merknad om sjølve forma på ordet!)

Lus på Eikeland

Av Trygve Jortveit

Lus kan vere ei evindeli plage fårr dei som he våre så uheldi å fått dei på sæ. Nå fårr tia æ de sjella mæ lus. Før va det meir vanli at fålk hadde lus. Ja, de fele ikkje på lusehistorie frå den tia då våre foreldre va bønn - sånn fårr en søtti åtti år sia.

Hær vil æ fortele ett par historie om lus på Eigeland - historie som min svigårfar Arne Eikeland (1900 - 1981) fortelte mæ 25. desember 1977 då me jāore opptag på ein kassett om fårsjelli gammelt frå Eigeland. Før æ jārr de, vil æ bare presisere at de æ haue lus (pediculus capitis) å kråppslus (pediculus vestimenti) æ fārtele om. Det fanst fladelus (pediculus pubis) au på Eigeland, men dei ska æ hāppe øve hær.

200 lus i sjurta

Dei fleste a dykken he nok lest om den ståore barnevandringa i siste haldel a fārrie århondre då bønn frå dei midtre å indre bygdane i Lister fogderi å Mandalen vær såmmer tåo sæ jobbe på gårane i Vennesla, Iveland, Birkenes å Landvik. Fårhållane va på dæn tia dårlie i bygdane dær vest. Mange måtte dra ud fårr å tjene nåkk te å geie sæ. Bånnane dråo tili på våren mæns fleire a dei våksne dråo når dei hadde jārt onna vårånna. Bånnane arbeide mest som kjuringe mens dei våksne som kom hennøve på våre trakte, arbeidde som bårkflettåre.

Ole Olsen Egeland (født i 1835), bestefar te svigårfar, leidde vær sommår kjuringe vestente te å jæde fennåren som dei sa då. De va bønn heilt ner i åtte-tiårs-allåren som kām. På dæn lange turen øve dal å hei gjekk dei jønne sammen fleire, å de va'kje fritt fårr at de konne følle lus mæ'di.

Ein vår kām dær ein gud som va så liden, så Ola spørte:

-Kan du jæde du som æ så liden?

-En mål' ikkje kjuringane etter storleiken, svart'an.

Nå de lei udøve så fant dei ju ud at an va så råga a lus. Så sa Inger (født i 1838) kåna te Ola, te an:

-Nå fant æ just tåo hondre lus i sjurta di.

-Æ he aldri hørt slikt, svart'an.

Detta hadde Arne frå bestefaren sin.

Lus på omgangsskulen

Eigeland å Verås fekk egen skule i 1912. Før de hadde dei skule på gårane dær oppe. På kassetten dær æ samtale mæ svigårfar, kjæme me blant anna inn på lus å omgangsskulen som han gjekk i frå høsten 1907.

-He du hatt lus?

-Råga.

-Javæll?

-De va på skulen vett'du.

-Hå hænne jekk dykke på skule då?

-Då jekk me på skule hos far å måor. Så hadde me skule på Verås.

De blei bytta mellom Eigeland å Verås.

-De va alså omgangsskule?

-Jadå. De va dær i mangfåldie år. Åsså va dær ein famelie som æ ikkje vil seie namne på, som va alså råga a lus. Så sadd æ alså i polten på sia ein dær, så kunne æ se nå lusane datt ner. Så brukte æ penale å hadde di oppi dær me la viskelere, vett du. Så følde æ di oppi dær.

-Ettevært som du hadde drept'di?

-Nei. Æ hadde di levanes dær. Æ drab'di aldri.

Ja. Åsså så æ på ei jænte dær. Det va alså gutte å jænte. Dæn jænta hadde langt hår. Då hadde lusane kåbla sæ ihåb. Så hång der tri-fire i lekke. Å de lekke fekk æ tag i, å opp i penale mæ'di, får dær hadd'æ di allti.

Hær tykte æ de va på sin plass å høre litt om åssen dei fekk vekk lusane. Nå ska dykken høre åssene de jekk føre sæ.

Sibedillefræ

Samtalen færtsetta:

- Åssen fekk dykken vekk lusane?
- Du kan skjønne så vett du at måor visste ikkje a førinnen me va råga. Så hålt'o på å greie haue a åss. Så va'de sibedillefræ å kvikksøll.
- Hå va sibedillefræ får noe?
- De va noe di tåo på klæane. Men sånn som kvikksøll, de magte'di inn sånn i håre.
- Hå gå'ann. De va væl farli?
- Neih. Der va'kje none a våre som kreperte. He,he....
- Kjøpte dei sibedillefræ på aboteke?
- Ja. De jåore'di.
- Åssen va det lagt? Va'de smørelse ellår?
- Nei. Du bare drøsla'de på.
- Å då fårsvant'de?
- Ja. Då fårdofta di. Kreperte ellår.. Æ vett ikkje. Så sibedillfræ hadde me allti. De kon'kje nytte då dær va none som va råga a lus vett du. Då va'de oongåeli.
- Så dykke hadde møe lus på omgangsskulen?
- Ja, me hadde møe lus. Åh, de va fårfærdeli nå måor tåo det derre tage dær mæ kammen. Så va'de så de velta mæ lus på kammen. De va alså ei veldi plage. Hjælpe sæ vel alså.

De mæ sibedillefræ va nytt får mæ så æ slåo opp i et Nordisk Konversationlexikon fra 1890 som æ he. Dær ståo:

"Sabadilla (S. officinarum), Plante af Tidløsfamilien, vokser vildt på Andesbjærgene og dyrkes i Mexico. Frøene, der anvendes i Lægekunsten og som Strøpulver mod Utøj, inneholde det meget giftige Alkaloid Keratrin.

Lusefrø kaldes frukterne af Sabadilleplanten; de inneholde Keratrin, der er et meget giftigt Alkaloid, hvorfor deres Anvendelse til at fordrive Utøj bør forbydes".

De Arne nævnte som "kvikksøll" måtte vere ei salve lagt a ein a dei tåo kvikksøllkloridforbindelsane sublimat ellår kalomel. I mitt gamle leksikon stænne dær at sublimat æ et "yderst giftigt, krystallisk Salt" mæns kolomelet æ et "ikke meget giftigt, hvidt pulver". Så stenne dær at "begge bruges i Medicinen".

Sabadillaplanten æ ei ca. 2 meter høg plante. Polvåre som blei lagt a fræane blei brukt måod kråppslusane ellår klæeslusane som dei sa. Dei lagte au ein sabedilleeddikk a fræane. Dæn blei brukt måod haue-lus. Mæn hå dei brukte måod fladelus på Eigeland - ja de hadde dykke nok likt å vede.

Museumsgjenstander

Ved Odd Arild Nordli

"Nye tider og nye skikker," sier folk, og til en viss grad må en vel erkjenne at slik er det. Men mange av oss har glede av å holde på tradisjoner og ta vare på kunnskap om hvordan livet artet seg før i tida. Folk greidde seg også før maskinene gjorde sitt inntog, men redskapene var andre og kravene mindre.

På museene våre er det samlet mange gjenstander som har vært i bruk i tidligere tider. Mange av disse ser en ved første øyekast hva er, mens andre pirrer nysgjerrigheten. Selvfølgeligheter for en kan for en annen være et mysterium.

Jeg har valgt ut noen få av gjenstandene våre. Kanskje er det kjente ting, kanskje ikke.

Strykestikke

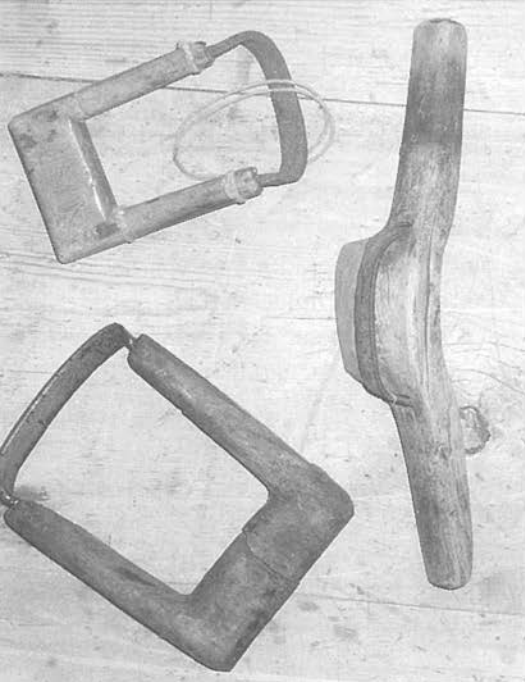
Ljåen var et kjent og velbrukt redskap for 40-50 år siden. I eldre tider ble ljåen festet til orvet med ei lærreim. Reima ble stramma eller låst ved hjelp av noen eikepinner som ble kilt inn mellom ljåen og orvet. Pinnene var 10-12 cm lange og ble kalt ljåspøter.

Strykestikka var også laget av eik, og den ble brukt til å holde eggen på ljåen skarp etter at den var slipt. Men før strykestikka kunne brukes, ble det banket fin og skarp sand inn i den med en hammer.

En spiker, som ble bøyd til en krok, ble festa i sida på strykestikka. Fram til 1930-40 var det helt vanlig at strykestikka hang i kroken i beltet når slåttekaren var på heieslått.

Skavjern

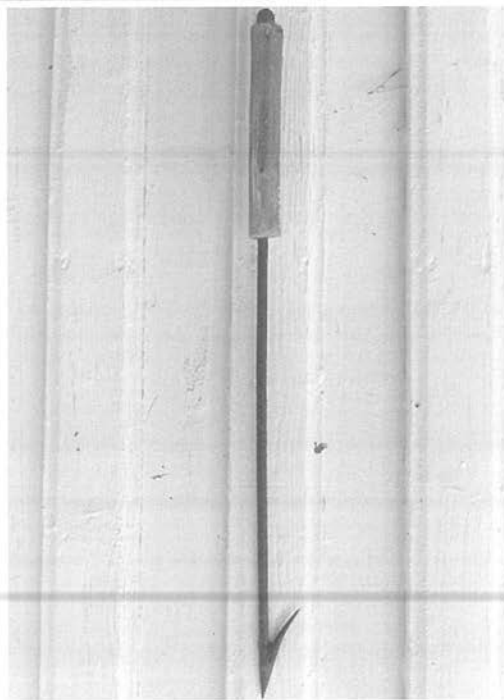

Dette er et av våre eldste redskaper til bearbeiding av tre. Skavjernet er på mange måter en enhåndshøvel. Høvelen, slik vi kjenner den i dag, kom til Norge etter reformasjonen. Men skavjernet har vært i bruk helt fra vikingtiden.

Selve kniven ble ofte smidd av et utslitt ljåblad. Endene ble smidd ut i tanger, bøyd til en vinkel og festa til trehåndtak med tæger, jernringer eller ståltråd.

Skavjernet ble brukt til å skrape bort de grove merkene på økseteljede bord, til å finpusse veggene i laftebygde hus og ved utholing av kubbestoler og trau. Men redskapet ble også brukt til å skave bark av lauvtrær. Barken ble brukt til dyrefor, kanskje oftest i vårknipa, og da foregikk barkingen om kvelden. Barkebitene ble lagt i bløt natten over og brukt som for neste dag.

Høykrok

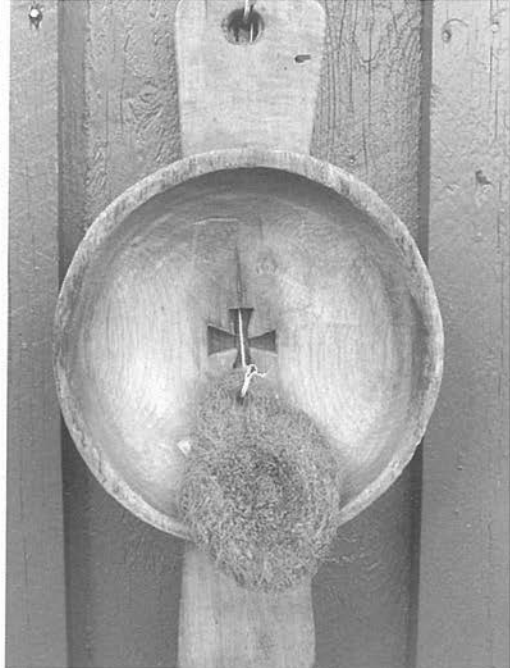
Når høyet ble berget i hus for vinteren, ble det trampet godt sammen for å få plass til mest mulig. Vanligvis var det folk på garden som trødde, men det fortelles at enkelte steder ble også hesten brukt.

Ofte var det ei dør fra fjøset og inn i løa. Her lå høyet så hardpakka at det var vanskelig å få tak i det med bare nevene. Da ble høykroken stukket inn og brukt til å dra ut strå med. For mange var dette også en måte å spare på. De mente at høyet ble drøyere når en dro det ut på denne måten. Høykroken på bildet er smidd i jern. Men det var også vanlig å lage den av for eksempel einer eller rogn. Når barken ble tatt av, ble treverket glatt og fint til å dra ut høy med.

Melkesil

Melkesilen av denne typen var laget av ett stykke tre og var i bruk fram til århundreskiftet. Da ble melkesiler i blikk med et trådnett i bunnen tatt i bruk. Tresilene var ofte runde slik som dette bildet viser, men de kunne også være firkanta. I bunnen av silen ble det skåret inn et kors som skulle beskytte mot onde makter som kunne ødelegge melka.

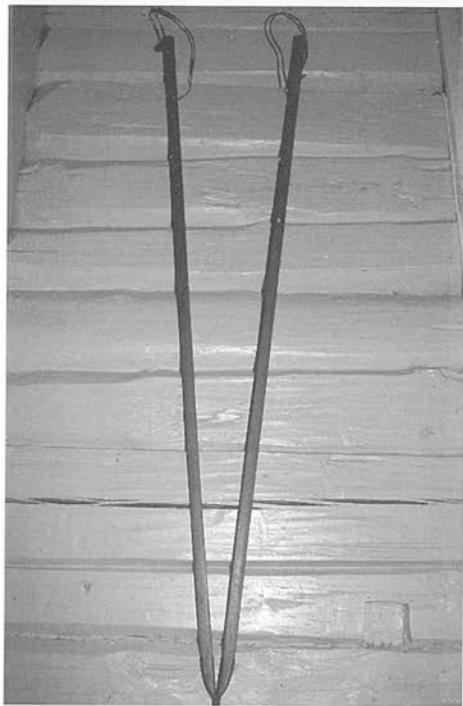
Oppi silen ble silhåret lagt. Det var heklet av hårene i enden av kurompa. Silhåret ble først kokt i lut og siden vasket nøye etter hver gang det var i bruk.

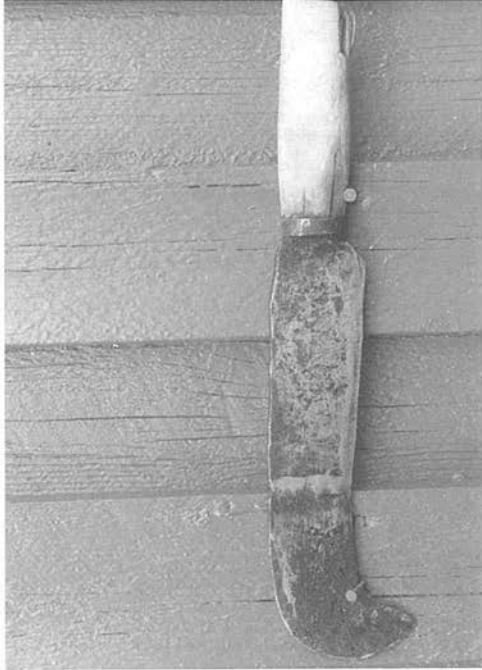
"To staver"

I Bommen har vi to staver/pinner som mange har lurt på hva er. Museumsfolk fra både inn og utland har kommet med sine gjetninger, men sikre har ingen vært. Men i sommer kom det likevel en besøkende som mente å kunne gi svaret. Han hadde sett stavene brukt til å klemme vann ut av tøy som var vasket.

Stavene ble festet i hverandre i en ende. En person holdt i den andre enden. Så ble det våte tøyet rullet sammen og lagt mellom stavene. Mens en dro i tøyet, klemte den andre stavene sammen slik at vannet ble presset ut. Men noe navn på redskapen kjenner vi ikke til.

Lauvkniv

Lauv ble brukt som vinterfor til husdyra. Ofte var det knapt med høy, og da var lauv en god erstatning. Lauvkvistene ble hogd med lauvkniven. Kniven er litt buet foran, og så tung at en kan hogge av mindre kvister med den. Kvistene ble buntet sammen i en såkalt kjerv og tørket før de ble lagt i hauger inne i uthuset. Lauvsanking har bønder over hele landet drevet med der de naturgitte forutsetninger er tilstede.

Spinnehjul

Spinnehjulet på bildet er svært gammelt, og det ble funnet på Eikeland av Olav Hagen. Som navnet antyder, ble hjulet brukt til å spinne garn med. Det ble da stukket en pinne gjennom hullet i spinnehjulet, og redskapet ble brukt som en håndtein. En tvinna først en tråd rundt trepinnen, så satte en fart på trepinnen med spinnehjulet slik at det sveiv rundt, og en spant dermed tråd av ulla som var karda på forhånd.

Årsberetning for Vennesla Historielag

I tiden 28.03.95 - 26.03.96 har styret hatt følgende sammensetning:

Olaf Ingebretsen	leder
Sigfrid Witzøe	nestleder
Nils Jan Bakken	sekretær
Kåre Nordhagen	kasserer

Styremedlemmer:

Lida Olsen
Harry Arntzen
Arne Krogstad
Tore Robstad
Georg Hagstrøm

Virksomheten

Historielaget kan på dette årsmøte se tilbake på en utrolig aktiv periode, antagelig den mest aktive i lagets 12-årige historie. Det er i perioden avholdt 6 styremøter hvor det er behandlet 40 saker. I tillegg er det holdt møter i redaksjonskomiteen, arrangementskomiteen og utstillingskomiteen. Laget har også siste året arrangert, eller har vært medarrangør for flere tilstelninger i bygda. Oppslutningen har vært meget god. Medlemstallet holder seg konstant på ca. 200. Styret er fortsatt av den mening at medlemstallet bør kunne økes. Medlemmene oppfordres med dette til å verve "venner og bekjente". Styret håper også at enda flere av medlemmene vil ta aktivt del i lagets arbeid.

Den positive holdningen medlemmene og bygdefolk har til lagets arbeid er og blir en inspirasjonskilde til fortsatt innsats på de enkelte områder.

Oppgaver i perioden

Laget engasjerte seg meget sterkt i 50-årsjubileet for fredsslutningen 8. mai 1945. En del av medlemmene har lagt ned et enormt arbeid

for å få en verdig markering av jubileet. Først og fremst med utgivelse av boka om okkupasjons- og fredsminner fra Vennesla og Øvrebø, "Før og like etter frigjøringen". Dette var et resultat av et samarbeid med Øvrebø Historielag. Lagets formann har vært redaktør og har gjort en utrolig innsats i den forbindelse. "Festskriftet" har fått hederlig omtale i pressen, og ble godt mottatt av publikum. Dessuten var lagets medlemmer med og fikk i stand den store utstillingen i Øvrebøhallen.

Laget har også hatt en finger med i teaterstykket "Bomfuten" som ble oppført i Kulturuka 95. Forestillingen ble fremført i Samfunnshuset den 13. og 16. oktober, og samlet nesten fulle hus. Stykket er skrevet av Trygve Jortveit, og fremført av teatergruppa i Vennesla Frilynde Ungdomslag. Dette fantastiske arrangementet kom i stand ved et samarbeid mellom Vennesla Frilynde Ungdomslag, Vennesla Husmorlag og Historielaget.

Et "fellesutvalg" er nedsatt for å få i gang arbeidet med "Bygdesoga". Målet er å få skrevet en fortsettelse av de respektive kultursogene fram til kommunesammenslåingen i 1964. Utvalget består av representanter fra de tre historielagene i kommunen.

Under "Kulturuka 95" fikk vi til en utstilling i Bommen. Vi vil forsøke også i årene som kommer å få til en tilsvarende utstilling her. Det er allerede planer for høsten 1996.

Det har også i år vært en lokalhistorisk utstilling i Biblioteket. Vi ser det som viktig at laget er med og utvikler denne delen av bibliotek-tjenesten.

Møter og arrangementer

Årsmøtet

Den 28. mars var det årsmøte i Trekanten Bistro. Årsberetning og regnskap ble godkjent uten merknader. Valgkomiteens forslag ble referert av møtelederen og alle forslag ble vedtatt med akklamasjon. Formannen fortalte kort om de prosjekter laget holder på med, og om planene for våren og sommeren. Kveldens foredragsholder var Helge Grønnlie. Han er mest kjent for sin oppbygging av "Bronsealdergår-

den" i Høvåg. "Livet i stein- og bronsealderen" var tittelen på foredraget. Hovedvekten var naturligvis lagt på oppbyggingen av bronsealdergården. Foredraget var ledsaget av en mengde lysbilder. Han ga også en innføring i levestedet til våre forfedre. Grønlie avsluttet med å ønske laget velkommen til et besøk i gårdsanlegget.

Bomfutens dag

Arrangementet i 1994 var så vellykket at vi fant ut at dette måtte gjentas. Dagen var lagt til den 17. juni og begynte med åpningen av naturstien "Skådane rundt". Ordfører John. Edvard Olsen foretok den høytidelige åpningen ved snorklipping, for anledningen av grønn farge. Oppslutningen var fantastisk. Rundt regnet var 100 deltakere med på den bratte oppstigningen til Skådane. Det var korte orienteringer underveis. Turen var godkjent som "fredsmarsj", og flere ble registrert som fredsmarsjdeltakere.

Etter turen begynte det egentlige hageselskap med "minikonsert" av et for anledningen sammensatt janitsjarorkester. Georg Viksnes holdt et kåseri om livet på Venneslafjorden i eldre tider, "De æ huske best". Han var som vanlig i perlehumør, og holdt forsamlingen i ånde en halvtime. Regnværet ble etterhvert så intens at resten av programmet måtte amputeres en del. Salg av vafler, kaffe og pølser gikk strykende. Dessuten ble det solgt lodder slik at et ellers vellykket arrangement også ble en økonomisk suksess for laget.

Olsokfeiring i Bommen

Det var første gang Historielaget arrangerte Olsokfeiring i Bommen. Sommerkvelden var ekstra, ekstra fin og varm. Oppslutningen var langt større enn forventa. Det var 200 porsjoner av "Fløterens laksesuppe", denne forsvant på et blunk. Programmet var mangfoldig, med opplesning, allsang, utlodning og mye mer. Jon Lilletun holdt foredrag om olsokfeiringa som er til minne om Olav den Hellige. Han kom også inn på 1000-årsjubileet for den første kristne gudstjeneste i Norge. Han snakket også mye om hvordan samfunnet så ut for 1000 år

siden.

I gamle dager brant man bål på olsokkvelden - Olsoklogen som den ble kalt. Denne tradisjonen ville vi holde i hevd. Kvelden ble avsluttet ved at hele forsamlingen, anført av to fakkelbærere, marsjerte ned til den nye piren. Her var det bygd opp et gedigent bål som ble antent av fakkelbærerne. Det ble en fin avrunding på den lyse julkvelden. En regner med at mellom 200 og 250 mennesker var innom Bommen i løpet av ettermiddagen og kvelden. For å sitere Vennesla Tidendes overskrift "Den første olsokfeiring på Bommen elvemuseum ble vellykket - oppmøtet var meget stort".

Høstvandring

Etter flere utsettelse på grunn av været ble det lagt opp til høstvandring på Moseidheia. Turen var berammet til den 16. september, men også denne dagen så det håpløst ut. Til tross for flere dager med regn og nye truende skyer som tårnet seg opp, møtte det fram 18 entusiastiske vandrere. De insisterte på at "i dag skal vi på skauen". Turen gikk langs Bombekken til Skådane, deretter mot syd hvor Olaf påviste tomte etter en gammel husmannsplass under gården Moseid. Turen videre gikk på et gammelt tråkk forbi Skottjønn til Moseidkleivane. Herfra ble det tatt en avstikker til Moseidtjønna. Turdeltakerne fikk anledning til å besiktige restene etter et gammelt damanlegg. Moseidtjønna har i gammel tid vært vannreservoar til drift av sagbruk, gårdsvern og treskeverk på Moseidgårdene. På tilbaketuren ble kanalen som førte vannet fram til vannhjulene tatt i nærmere øyesyn. Selv om støvler og regndress var det rette antrekket var det likevel en fornøyd gjeng som vendte tilbake til utgangspunktet.

Førjulsfesten

Den 7. desember var det lagt opp til historielagets tradisjonelle førjulsfest. Denne gangen var arrangementet lagt til "Løa" på Vigeland Hovedgård. Lokalene var velegnet til et slikt arrangement, og bidro i høy grad til å skape den rette feststemningen blant de 100 deltakerne. I

pakt med sedvane begynte festen med juleevangeliet, også denne gangen fremført av Olai Eikeland.

Det ble servert varm mat "Husmannsgryte" (lapskaus). Takket være en iherdig festkomite gikk serveringen unna på få minutter.

Vi var også denne gangen så heldige å få med oss Trygve Jortveit som kåsør. Før han slapp til fikk han overrakt en video fra forestillingen "Bomfuten" som takk fra laget. Trygve fortalte om episoder fra sin barndom, eller som han sa: "laust og fast som hadde festa seg i erindringen". Det dreide seg om stedsnavn, folk, og om gode replikker som han husket fra barndommen. Om den særegne dialekten vår, om husmøter i krigsårene og om skirenn i bakker som forlengst er borte, og mye, mye mer. Ett nytt påfunn i år var hatteparaden av de etter hvert så velkjente mannekengene.

Det ble en uforglemmelig kveld på flere måter. Julesnøen kom mens festen pågikk. Ved oppbruddstid hang snøen i trærne og var i høy grad med på å skape den rette julestemning.

Lagskvelden

Det hadde lenge vær ønskelig å legge opp til en lagskveld mellom førjulskvelden og årsmøtet. Lagskvelden ble avviklet den 27. februar i Trekanten Kro. Innledningsvis ble det orientert om lagets arbeid i den nærmeste tiden. Kveldens hovedtema var likevel en lysbilledmontasje fra Vennesla og omegn, satt sammen og presentert av lagets leder. Vi fikk se bygda fra mange andre vinkler enn det man er vant til.

Utsendinger og komiteer

* I redaksjonskomiteen for festskriftet i forbindelse med fredsjubileet har Olaf Ingebretsen og Nils Jan Bakken vært lagets representanter.

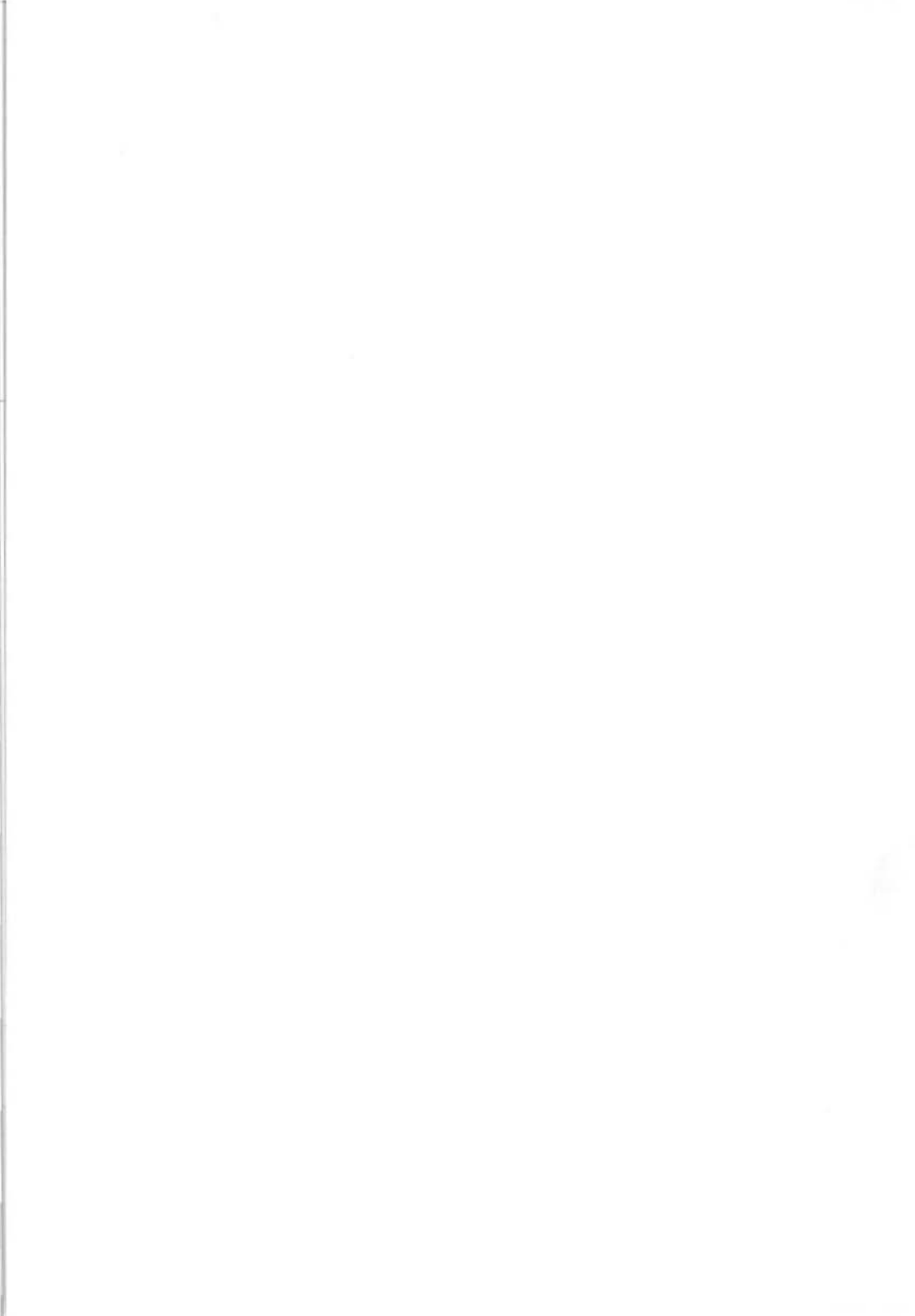
* Else og Olaf Ingebretsen har representert laget i Agder Historielags årsmøte.

- * Sigfrid Witzøe er lagets representant i Museumsrådet for Vennesla.
- * Lagets leder er lagets representant i Bommenutvalget.
- * Arne Krogstad er lagets representant i Stiftelsen Vigeland Hovedgård. Han er også stiftelsens leder.
- * Leder og sekretær var lagets utsendinger til Nordentreffet i Salo i tiden 8. - 11. juni 1995.
- * Georg Hagstrøm er lagets representant i "Venneslastua".
- * I fellesutvalget for utgivelse av Bygdebøker er Olaf Ingebretsen og Tore Robstad lagets representanter.
- * Sylvi Egelandssaa er valgt som styremedlem i Agder Historielag.

Utgivelser i 1995

Det før omtalte jubileumsskrift var ferdig og i salg den 6. mai, og kom som en del av jubileet. Det ble, som kjent, utgitt sammen med Øvrebø Historielag. Det ble trykt opp i 1000 eksemplarer og selges for kr. 100,00. Salget har vært tilfredsstillende og vil tilføre lagets kasse en del midler.

Meldingsbladet "Nytt fra Historielaget" er sendt lagets medlemmer to ganger i inneværende møteperiode - henholdsvis vår og høst.

Vennesla Historielag ble stiftet 13. oktober 1983, og har sitt virkeområde innen Vennesla Sogn, dvs. innen de gamle grensene for Vennesla kommune. Laget er tilsluttet fylkeslaget, Agder Historielag, og Landslaget for lokalhistorie.

Laget arbeider for å vekke, øke og spre interesse og kunnskap om bygdas historie, og for at alt av historisk interesse blir tatt vare på og vernet om.

Videre arbeider laget for at det blir foretatt registreringer, innsamling av muntlig tradisjon og at det blir gitt ut bygdebøker og andre lokalhistoriske skrifter.

Historielaget arrangerer kjentmannsturer i vårt nærmiljø, innkaller til åpne møter og arrangerer samlinger ved våre bygdemuseer.

Med få unntak har laget gitt ut et årsskrift hvert år. Alle skriftene foreligger i salg fremdeles. De selges under ett til spesialpris og kan bestilles hos lagets leder.

Vennesla Historielag har for tiden 200 medlemmer, men vi ønsker naturligvis flere. Årskontigenten er bare kr. 50,00 og kan innbetales på bankgiro 3100.64.40390, eller medlemskap kan avtales med lagets sekretær.

Ved ditt medlemskap er du med og støtter det lokalhistoriske arbeidet i Vennesla.